

Історія нафтогазової науки і техніки

УДК 622.248.56

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЗЕМЛЯХ ГУЦУЛЬЩИНИ І ПОКУТТЯ

В.К.Сельський

Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника,
76000, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, e-mail: inst@pu.if.ua

Подробно рассматривается история открытия и дальнейшей эксплуатации в пределах Гуцульщины и Покуття (Слобода Рунгурская и Космач) двух старых нефтяных месторождений.

Излагается, как была налажена в то время переработка добытой нефти и к каким социально-экономическим изменениям в Коломыйском районе и в самом г. Коломыя это привело.

Описывается последующее перемещение поисковых работ в северо-западном направлении, где были открыты новые месторождения углеводородов, объединенных в Надворнянский нефтепромышленный район с центром в г. Надворная.

В наше время территория Гуцульщины и Покуття продолжает оставаться одной из наиболее перспективных в пределах Предкарпатского предгорного прогиба.

Quite in detail is examined the history of discovery and following working of two old oil deposits, which were discovered on the territory of Hutsulshchyna and Pokuttya (Sloboda Rungursjka and Kosmach).

One relates, how the alteration of the extracted oil was mended and to which social-economic changes it brought in Kolomyja and in Kolomyja district.

One describes the following gradual transference of researches in the North-Western direction, where new hydrocarbon deposits were discovered and incorporated in the Nadvirna oil industry district with the center in Nadvirna.

Nowadays the territory of Hutsulshchyna and Pokuttya still remains one of the most perspectives on oil and gas in the boundaries of Precarpathian foot-hill curvature.

Територія Українських Карпат, що розташована на південний схід від річки Лімниця і до кордону з Румунією, етнографічно відноситься до Гуцульщини. З фронтальної, північно-східної сторони, там, де до гір тулиться різко розчленоване височинне передгір'я, Гуцульщина межує з Покуттям, найбільшим населеним пунктом якого є місто Коломия.

Природа щедро обдарувала цей клаптик землі багатими підземними скарбами. Упродовж віків підземні комори час від часу відчиняли свої двері, віддаючи потроху свої запаси людям, які з незапам'ятних днів заселяли цей край. На кожен такий проміжок часу Гуцульщина разом з Покуттям ставали відомими не тільки в Європі, але й у світі.

Так, в середині XIII століття за часів Галицько-Волинського князівства Коломия стає відомою далеко за межами Гуцульщини і Покуття завдяки видобутку в різних місцях підніжжя Карпат високомінералізованих розсолів, з яких

випарювали кухонну сіль. Спочатку сіль звозили до Коломиї, а відтак транспортували в різні куточки Європи. Торгівля сіллю приносила чималий прибуток до князівської скарбниці. Великі доходи приносила також торгівля цінними породами товарного лісу, що проростав в Карпатах та Передкарпатті. Вдруге про вищезгаданий край широко заговорили в другій половині XIX століття, коли були виявлені на цих землях значні поклади нафти (родовища Слобода Рунгурська в Коломийському районі, Космач – Косівського району), Майдан-Росільна – Космач в Богородчанському районі, Битків – Пасічна в Надвірнянському районі та ін.). Окрім нафти, тут видобували озокерит в селах Дзвінчак і Старуня та буре вугілля в селі Ковалівка (в 14 км від міста Коломия).

Зокрема відомо, що в Ковалівці підприємцем С. Щепановським ще в 1860 році було закладено чотири шахти глибиною 25-30 метрів, з яких видобували буре вугілля. Наприкінці

XIX століття тут побудували нову шахту глибиною 75 метрів, з якої за добу в середньому видобували до 100 тонн вугілля, а за 12 років роботи з шахти добули близько 250 тис. тонн так потрібного палива [2, 4]. Інші документальні дані [7] інформують про видобуток озокериту на площах Старуня і Дзвінач, який здійснювався тут колодязним способом. Так, на першому родовищі в 1866 році видобували за рік близько 180 тонн озокериту та небагато нафти, яка просочувалась на дно колодязів. До другої половини XIX століття відноситься також початок видобутку озокериту та нафти в Дзвіначі. В 1873 році на останньому родовищі з 150 шурфів (колодязів), які належали десяти різним компаніям протягом року видобували 286 тонн нафти та 96 тонн озокериту [7].

Однак справжню нафтову лихоманку на край Гуцульщини і Покуття накликло відкриття нафтового родовища в Слободі Рунгурській. З різних куточків світу потяглись сюди фахівці з нафтового буріння та заможні нафтові підприємці (ділки). Не випадково тогочасний письменник Юліан Турчинський назвав цей район новою "нашою Каліфорнією" [20]. Адже з невеликого клаптика землі ще до другої світової війни видобули близько одного мільйона тонн нафти. Серцем "нашої Каліфорнії" виявився тодішній присілок старовинного села Рунгур – Слобода Рунгурська, відомий з 1646 року [6], і який знаходився в 2,5 км на південний захід від села. Слобода Рунгурська виділилась в самостійне село тільки в 1947 році [13].

Завдяки нафті Слободи Рунгурської про Коломийський повіт на зламі XIX і XX століть вдруге заговорив світ, а саме місто Коломия, з невеличкого провінціального, непривабливого за зовнішнім виглядом містечка відродилась у центр культури поживленого фабрично-заводського і кустарно-промислового розвитку, у важливий торговельний і транспортний вузол.

Письмові пам'ятки [3] стверджують, що в XVI-XVIII століттях територією села Рунгур (з 1947 по 1991 рр. безпідставно перейменованих в Новомарківку) протікав струмок, який називався Золотим або Ропним. Назву таку він отримав тому, що здавна поблизу села із землі на поверхню просочувалась чорна масляниста рідина, яка надавала ґрунту золотистого забарвлення, а, потрапляючи у воду, розпливалась по її поверхні у вигляді плям такого ж кольору. Селяни брали цю ропу і використовували для змащування возів, протравлювання дерев'яних колод під будівництво і навіть торгували нею. Тому й присілок Рунгур-Слобода-Рунгурська початково мав назву "Золотий Потік".

Та в ті давні часи чорна, масляниста ропа в Слободі-Рунгурській не викликала до себе особливої зацікавленості, бо вся увага була зосереджена на видобутку соляної ропи, з якої випарювали високоякісну кухонну сіль, і торгівля нею активно йшла на ринках Європи. Задля збільшення обсягів відбору соляної ропи копали спеціальні соляні криниці. Це була важка і виснажлива робота. Власники, будучи зацікавленими в заселенні цих земель новими поселен-

цями, надавали місцевим селянам навіть певні пільги. Так, грамотою 1722 року селяни Рунгур звільнялись від сторожової служби при Печеніжинському замку [23].

Йшов 1771 рік, коли при поглибленні одного із соляних колодязів в Слободі-Рунгурській на позначці 12 сажень раптово на дно його почала збиратись не соляна ропа, а нафта. З того дня і по 1875 рік з цього колодязя добували щодня до 100 кг нафти [22]. Станом на 1876 рік тут уже було 7 таких колодязів. З усіх разом всередньому видобували до 150 тонн нафти на рік [7].

Нафтові криниці копали глибиною 30 метрів і більше. Ширина їх становила 5х5 метрів [6; 10]. Не одного копача там "сира земля накрила". Та з тим ніхто не рахувався – "цісареві треба нафти і фертіг". Дійшовши до "чорної жили", копачі вимощували стовбур колодязя цямбриною, як зруб хати, аж до самого верху. Із згаданих колодязів по 4 дужих хлопці витягали цебрами чорну воду-"ропу", зливали її у дерев'яні бочки і вивозили до Печеніжинна, де була рафінерія. Все пристосування для видобутку нафти робилось руками місцевих селян: цебри, корита, бочки, цямбриння, мотузки (шнури). У зв'язку з тим, що в кожній хаті села Рунгур сукались мотузки для потреб нафтових копалень, за рунгурськими людьми закріпилось прізвисько "мотузи". Описані колодязі ще довго зберігались після того, як з них перестали видобувати нафту. Але коли туди почали потрапляти і гинути домашні тварини, в тому числі і корови, їх позасипали. Так описав колодязний видобуток нафти в Слободі-Рунгурській Павло Федюк [13].

Починаючи з 1875 року, на даній площі почали застосовувати перші примітивні бурові роботи, які велись спочатку ручним способом з використанням дерев'яних бурильних штанг. Зрозуміло, що глибина таких свердловин не могла бути великою і становила переважно від 12 до 15 сажень [7; 22]. В 1879 році вперше з пробуреної в Слободі-Рунгурській свердловини вдарив фонтан нафти. Початково з таких свердловин отримували до 200 кг нафти на добу [8]. Слух про відкриття нафти в Коломийському повіті швидко поширюється за межі Австро-Угорщини, і сюди наїжджають нафтовики і підприємці польські, канадські, англійські та з інших країн, які вкладають свої кошти і самі займаються пошуком та видобутком нафти на Прикарпатті. Серед перших дослідників нафтопромислу Слобода-Рунгурська найчастіше зустрічаються прізвиська: С.Пруса-Щепановського, В.Длугоша, К.Леваковського, К.Одживольського, Лонгшампа де Бер'є, Мс.Горвея, Вінценза та ін. [14]. Одні з них поселяються в Коломиї, інші в Печеніжині, а треті – безпосередньо на промислі Слободи-Рунгурської, де швидко будують різні вілли для тимчасового проживання. Із них найбільше проявив себе С.Прус-Щепановський. З його приходом до спілки "Вольфартено" стався справжній вибух в розвитку Слобідського нафтопромислу. Обійнявши тут управління копальнями, він зразу започаткував ряд

сміливих ініціатив. В 1881 році вперше впроваджує на Прикарпатті глибоке буріння із застосуванням парової машини. Однією з перших пробурених в Слободі-Рунгурській цим способом свердловин була "Ванда", в якій з глибини 94,8 метра ще того ж року отримали фонтан нафти, що перевищував 12 тонн на добу [24]. Ця сенсація ще більше посилює тут нафтовий бум. Сюди швидко запускають свої шупальця нові іноземні фірми. Їх браві представники хитроумно і підступно, часто шляхом різних махінацій, викупувають дуже дешево у місцевих селян ділянки землі для закладання нових свердловин. Відомий етнограф О.Кольберг у праці "Покуття" цю подію описував так: "Слобідська копальня має кільканадцять шибів. Найпотужніші з них є у пана Щепановського. Одним із шибів, що вважається найстарішим в Галичині, належить пану Розенкрайцу, бо діє ще з часів Речі Посполитої, ..." – і далі пише: "... цілу рівнину вкривають бочки. Де вільне місце, там видно групи людей, які жваво розмовляють і жестикулюють, найчастіше біля бідного селянина. Це є нафтові гієни з цілого краю, приваблені звісткою, що знайдено нафту. Побачите на віддалі бідак в кожусі, який чухається в голову і шепче: "То-то несамовите, то дідько в тім". Це вже обскубана жертва-власник ґрунту, який горілкою, просьбою і погрозами змушений був позбуватися дідици, щоб колись, подібно як в Бориславі, створювати пролетаріат бідноти" [17; 1].

Уже на кінець 1881 року в Слободі-Рунгурській знаходилось в бурінні 50 свердловин, з них 10 експлуатаційних. Саме в цей час окремі представники більш заможної Української інтелігенції роблять перші спроби вкладати свої заощадження в розвиток деяких видів промисловості, об'єднуючись в спілки, товариства. Так, за ініціативою переважно професорів Коломийської української гімназії (Іларія Герасимовича, Семена Даниловича, Теофіла Грушкевича, Миколи Лепкого, художника Юліана Кисилевського) і деяких підприємців (Федоровича – директора копальні нафти в Слободі – Рунгурській, Голейко – інженера та інших) створюється "Гуцульська промислова спілка" з метою активізації нафтовидобувної та вугільної промисловості. Правління спілки складалось з 11 осіб, до якого увійшли практично всі вищезгадані засновники. Центром своєї діяльності "Гуцульська промислова спілка" обрала м. Коломию (2).

Очевидно з цього приводу друкований орган "Руська Рада" від 1881 року за номером 16 під заголовком "Нафта" сповіщав, що "цими днями з'явилося акційне руське товариство для видобутку нафти з вісьми членів, кожен з яких зробив вклад у дану справу в розмірі 500 злотих".

Станом на 1883 рік кількість свердловин в Слободі-Рунгурській зросла до 82 і належали вони 13 різним товариствам (фірмам, компаніям). У розвиток нафтового промислу, крім поляків, починають вкладати свій капітал англійські, французькі, бельгійські та інші фінансисти. В 1886 році на нафтопромислі кількість сверд-

ловин уже наближалась до 300, з яких близько 100 відносилось до експлуатаційних. Глибини експлуатаційних свердловин коливались в основному від 200 до 350 метрів, а відстань між ними відповідала сітці від 30 до 50 метрів. Про видобуток нафти на родовищі збереглися надзвичайно поверхові дані. До нас дійшла інформація тільки про найбільш продуктивні свердловини. Зокрема відомо, що свердловина "Вітовт", завершена бурінням в 1884 році, з глибини 234 метри початково давала по 40-50 тонн нафти на добу, а за перший рік експлуатації з неї видобули 900 тонн нафти [17; 7]. Свердловина "Гуцул" виявилась ще більш продуктивною. З останньої з глибини 271 метр вдарив фонтан нафти з початковою продуктивністю 250 тонн за добу. До числа високопродуктивних також зараховувалися свердловини "Ядвіга" і "Клементина". Що стосувалось інших експлуатаційних свердловин, то видобуток нафти з них визначався десятками і сотнями кілограмів на добу. Для всіх свердловин родовища характерним було ще і те, що початково вони давали досить значний приплив нафти, який швидко знижувався до десятків, сотень кг на добу і таким залишався надалі досить довго (навіть упродовж десятків років). Безсистемна розробка родовища великою кількістю свердловин і різних товариств призвела до швидкого його обводнення і дегазації. Тому з 1887 року притоки нафти в свердловинах починають знижуватись, а окремі з них повністю обводнюватись. Якщо говорити загалом про видобуту нафту з родовища, то за період з 1771 по 1880 роки таких даних взагалі немає, а з 1881 по 1938 рік тут було видобуто 956296 тонн. Відсутні також дані про кількість видобутої нафти на родовищі Слобода-Рунгурська за роки другої світової війни [7].

Однак повернімося знову до тих років, коли Слобода-Рунгурська голосно заявила про свою велику нафту. Тоді уже згадуваний підприємець С.Прус-Щепановський зразу приступив до будівництва в селищі Печеніжин нафтопергонного заводу (рафінерії, дистилярні), оснащеного найдосконалішим на ті роки обладнанням. Будівництво заводу було завершено дуже швидко, і він увійшов у дію уже в 1883 році.

З приводу Печеніжинської дистилярні мемуарист Юліан Турчинський в 1887 році писав: "Перейшовши місто (Коломию – В.С.) і міст на Пруті, віддалились ми в південно-західному напрямку, який гостинцем вів на Печеніжин до Слободи-Рунгурської, нової нашої Каліфорнії. Вже сама дорога тут вказувала, що наближаємося до місцевості, охопленої нафтою, бо зустрічали фіри за фірами, які везли бочки, наповнені ропою, до дистилярні в Печеніжин і Коломию. В Печеніжині є величезна дистилярня, найбільша в краю, одна з найбільших в монархії і краща, з величезними дистилярнями в Пешті і Рейці (Фіумі). Печеніжинська дистилярня охоплює від 600 до 800 робітників, дистилює денно 600-1000 бочок ропи. Є вона власністю Щепановського, який тут в околиці створив нафтовий промисел. Перед тим не було ніякого руху того роду. Аж він відкрив тут правдиву

Каліфорнію і урядив у поступовий спосіб. Тут зустрічаємо іншого роду маніпуляції, аніж в давнішій Каліфорнії Галицькій, у Бориславі. Коли ж у тій останній місцевості близько 30 років зовсім в примітивний спосіб експлуатують ці скарби землі, не дбаючи про майбутність. В Слободі-Рунгурській відбувається видобуток нафти раціонально, згідно всяких засад поступових. То завдячується Щепановському, який із молодіжним запалом непересічного підприємця, що із знанням справ і з посвятою керує підприємством” (21). Підходячи критично до висловлювань Турчинського щодо заслуг Щепановського відносно організації добре спланованої, раціональної розробки родовища Слобода-Рунгурська, то, будучи не спеціалістом цієї справи, автор явно перехвалював підприємця. Адже в умовах, коли одне родовище розробляється багатьма різними товариствами, кожне з яких мріє про особисті високі прибутки, говорити про раціональну, сплановану його розробку практично не було можливо.

Поряд з Печеніжинською дистиллярною, закладеною в 1883 році, аналогічні підприємства діяли в Коломиї та с.Сопів. Остання рафінерія була власністю Вінцензів і постала в 1885 році [14].

На всіх рафінеріях умови праці були важкими і небезпечними. Часто траплялись нещасні випадки, які приводили до загибелі людей. На це мало звертали уваги нафтові підприємці, які в гонитві за доходами забували про покращання умов праці робітникам. За рахунок дешевої робочої сили непомірно росли доходи власників промисловості, які приносили мільйони ринських. Тому Печеніжин в останні 20 років XIX століття називали “містом мільйонерів”.

Важливу роль для розгортання на Коломийщині нафтового бізнесу відіграла збудована Щепановським залізнична вітка довжиною в 24 км, яка сполучала Коломию з Слободою-Рунгурською. Призначалась ця залізниця для транспортування нафти з промислу на нафтоперегінний завод до Печеніжина, а відтак готової продукції замовникам до станції Коломия і далі. Але й тут не обійшлося без зручних для підприємця комбінацій. Щоб здешевити роботи з будівництва колії, залізничне полотно прокладалось за найкоротшим шляхом. В результаті воно пролягло через самий центр Коломиї, по вулиці, на якій знаходились міська ратуша, дві греко-католицькі церкви, польський костюл, школи, важливі державні і приватні установи. Далі вітка прямувала на село Сопів, селище Печеніжин, село Рунгури і нафтопромисел Слобода-Рунгурська. Одночасно будувались залізничні станції в Сопіві, Кийданцях, Печеніжині, Рунгурах і Слободі. На будівництві були задіяні селяни навколишніх сіл, які отримували мінімальну заробітну плату за важку фізичну працю [7]. Роботи велись широким фронтом одночасно на всьому відрізу траси.

Той же Ю.Турчинський в 1887 році про це будівництво писав: “Вже тут біля гостинця споруджується бічна залізнична лінія з Коломиї

до віддаленої на дві з половиною милі Слободи. Справжньою є його (Щепановського) енергія і запобігливість. Здибали роботи біля залізниці і скоро вона буде готова” [23]. Автор цих рядків не помилився, бо в тому ж році вона дійсно була закінчена будівництвом і розпочався рух поїздів на цьому проміжку [7]. За поїздом, що курсував маршрутом Коломия-Слобода-Рунгурська, швидко закріпилась назва “льокалька” (від локальна залізниця, залізниця місцевого значення). Поряд з позитивами, які принесла новозбудована залізниця, одночасно вона завдала багато неприємностей коломиїчанам.

Ось що ми читаємо в коломиїській газеті “Русская Рада” від 15.09.1903 року: “Ми не перерахували ще всіх неприємностей, яких мешканці міста Коломиї зазнали й зазнають від залізниці льокальної, яка веде серединою міста до Слободи-Рунгурської та до Княждвора. То істинно дике підприємство, яке ніде в цивілізованому світі не мало би місця, лише у нас в нещасній Галичині може існувати ...Біля ратуші...льокалька напружує всі сили, аби з долини виїхати у гору, палить повним вогнем, а біля школи пускає всю пару, дим заповнює вулицю, будинки трясуться, наче у пропасниці, в домах шиби дзвонять, утвар домово танцює” [8].

Однак представники влади ні Австро-Угорщини, ні Польщі, ні довгі роки більшовицької не були зацікавлені зняти з вулиць міста залізничне сполучення, доки від експлуатації його йшли прибутки спочатку завдяки нафті, відтак за рахунок вугілля Ковалівки, аж поки шахти з видобутку його не були закриті. Тільки тоді, 15.05.1963 року, колію розібрали.

На час завершення будівництва залізниці до Слободи-Рунгурської нафтопромисел займав територію в 48 га [16], відому під назвою Копальня. Цей нафтовий терен розпочинався коло залізничної станції і тягнувся до Сухого Поток. Дана місцевість була відкрита, без лісу і вкрита густою сіткою свердловин. Поряд вирросло чимало побудованих житлових будинків і віл, в яких жили інженери і власники копалень. Загалом населений пункт Слобода-Рунгурська знаходився на висоті 450 метрів над рівнем моря і мовби потопає в долині, захищеній від вітрів з усіх боків горами, серед яких виділялись вершини з півночі – гора Остап’юк і гора Варатик, а з півдня – гора Княжин [3]. Завдяки цьому тут створювався мікроклімат, якому притаманна була багатоденна в році безвітряна, тепла і ясна погода.

Тим самим Слобода-Рунгурська, окрім нафтовиків, ще приваблювала до себе відпочиваючих, туристів, особливо в літні місяці.

В декількох штрихах розгляньмо геологічну будову нафтопромислу [18]. Його запаси нафти були пов’язані з трьома горизонтами пісковиків, які залягали в верхній частині розрізу верхньокрейдяних відкладів. Верхній пісковиковий горизонт підстилав строкаті, червоноколірні сланці, за якими закріпилась назва плітових верств. Інші два продуктивні горизонти знаходились нижче за розрізом і були розділені між собою 30-ти метровим шаром з сірих, зеле-

нувато-сірих сланців. Найменша глибина, на якій вдалось виявити верхній нафтонасичений горизонт, становила приблизно сто метрів і відповідала найбільш піднятій ділянці приосрової частини складки Слободи-Рунгурської. Природу її можна змалювати таким чином: внаслідок тектонічних процесів верхньокрейдяні та палеогенові відклади карпатського флішу наприкінці палеогену виявились на даній площі зім'ятими у дві вузькі витягнуті в північно-західному напрямі антиклінальні складки. Із них південно-західна (Слободи-Рунгурської) нафтоносна, а північно-східна – непродуктивна, яку назвали складкою Чорного Поточу [19; 21].

Обидві ці палеогенові структури в результаті подальших тектонічних і седиментаційних процесів були захоронені під товщею значно молодших глинисто-уламкових відкладів, якими в неогеновий час інтенсивно заповнювався басейн Передкарпатського передгірського прогину. Неогенові породи подібно до покривала перекрили дві палеогенові складки та утворили одне широке підняття, протяжністю на 30 км., відоме під назвою Добротівської антиклінальної складки [7; 21; 22].

Як уже згадувалось, після 1887 р. на промислі Слобода-Рунгурська видобуток нафти повільно почав спадати. Однак наплив на Покуття іноземних нафтових ділків, буровиків не припинявся. Зокрема, чисельність населення в с. Рунгурах станом на 1889 р. зросла до 1335 мешканців, а самої Слободи-Рунгурської – до 842 осіб [3]. На кінець XIX століття багато фахівців нафтової справи, в тому числі англійських буровиків, проживали в місті Коломиї. А англійський геолог Вілленеха облюбував цей край настільки, що залишився тут назавжди. Звісно, до заморських поселенців час від часу приїжджали з Англії родичі аби відвідати їх. Однією з таких гостей була англійка М.М.Дов'є, яка після повернення до Англії написала і в 1891 р. видала в Лондоні книгу під назвою "A Girl in the Carpathian" ("Дівчина в Карпатах") [14].

Варто згадати і про те, що приїжджі іноземці приносили в наш край свою моду, звички, культуру тощо. Місцева молодь, схилившись перед цивілізацією заходу, старалась переймати, копіювати їх манеру одягатись, поведінки, спілкування та інше. У мовному вжитку українців окрім польських, німецьких слів, з'явились ще й англійські слова. Звідси і пішов в народі іронічний вислів "Англік з Коломиї" [14]. Цей вираз стосувався як англійців, що тут проживали, так і місцевих, які одягались або в поведінці намагались уподібнюватися іноземцям [9].

Протягом першої половини XX століття Слобода-Рунгурська надалі залишалась центром нафтовидобувної промисловості Покуття, незважаючи на різке скорочення тут видобутку нафти. Зокрема, в 1927 р. із великої кількості свердловин, що експлуатувались наприкінці минулого століття, залишились діючими тільки 50 свердловин, а в 1943 р. тут діяло 53 експлуатаційних свердловини. При цьому якщо порівнювати середньодобовий видобуток нафти на

промислі 1927 р. і 1943 р., то видно, що весь цей час він катастрофічно падав [7].

Нафтові підприємці, щоб забезпечити хоч незначні для себе прибутки і не розоритись при падінні видобутку нафти, змушені були вдаватись до таких заходів, як скорочення чисельності працюючих, а у тих, хто залишався працювати, періодично скорочували і без того низьку заробітну плату.

Заходи, до яких вдавались підприємці, не могли не викликати незадоволення у робітників, які працювали на нафтових об'єктах.

Так, на початку XX ст. на Печеніжинській дистиллярні число робітників було скорочено до 112, а в серпні 1890 р. на тому ж підприємстві виник перший страйк. Робітники вимагали обмежити продаж алкоголю, але нічого не добились [1].

Дуже важке економічне становище у робітників нафтової промисловості Слободи-Рунгурської склалося в роки першої світової війни. Почалася підготовка до генерального страйку. Схвильована президія Печеніжинського староства 31.05.1918 р. в телеграмі повідомляла Президію Львівського намісництва, що виник страйк в рафінерії і він готовий перекинутися на Слободу і Космач. Основним мотивом страйкуючих стала нестача хліба, через що зупинилась праця на заводі [4].

15 липня 1918 р. застрайкували робітники Слободи-Рунгурської і Печеніжина, вимагаючи підвищення заробітної плати на 50% і покращання побутових умов. Однак нічого не домоглись, і страйк був придушений 27 липня того ж року. Надалі подібні страйки на нафтових підприємствах виникали в 1921, 1922 та 1924 роках [4], але всі вони не приносили успіху, а життя селян ставало дедалі злиденнішим. Так, у вересні 1924р., нафтопромисловці знизили заробітну плату і намагались ліквідувати поділ робітників на кваліфікаційні групи. У відповідь на це 16.09.1924 р. робітники-нафтовики оголосили страйк, в якому взяли участь до 5 тис. чоловік. Тільки 24 вересня владі вдалося силою зброї придушити даний страйк [1; 4].

Подальше скорочення видобутку нафти в Слободі-Рунгурській призвело до того, що в 1928 р. Печеніжинський нафтоперегонний завод був повністю закритий.

Через економічний занепад селища Печеніжин, після закриття тут дистиллярні, в 1929 р. ліквідується повітове староство, а Печеніжин і навколишні села приєднуються до Коломийського повіту. В 1931-1932 роках на базі приміщення колишньої печеніжинської рафінерії фірма "Піляк" налагодила деревообробне виробництво, на якому в п'яти цехах знову отримали роботу 114 робітників. Однак останній захід загалом не змінив картини важкого життя селян, де донедавна вирували нафтові пристрасті.

В подальші роки селян нафтоносного Покуття теж підстерігали одна біда за другою. Так, в другу світову війну повз села Рунгури і Слобода-Рунгурська проходила лінія фронту, де були зосереджені чималі сили мадярських військ.

Це сталося напередодні Великодних свят в 1944 р. Село Рунгури було раптово оточене мадярськими карателями і знищене майже до тла. Тоді було спалено 665 дворів і вбито 82 селян, серед яких переважали жінки і діти.

Пізніше, після прориву фронту радянськими військами в травні, околиці сіл залишилися встеленими трупами, яких ніхто не хоронив, і вони розкладались на спеці. Став поширюватися тиф. Люди спаленого села змушені були копати собі землянки і в них жити, а щоб було в що одягнутися, то знімали одягу та взуття з трупів військових. Від тифу померло 118 селян. Хоронили їх, обгортаючи в солом'яні околоти, де хто міг, бо на цвинтар везти мерців не було коней.

Не кращим стало життя в перші післявоєнні роки. Проводилася колективізація. Людей обкладали непомерними податками, різними позиками на "розвиток народного господарства". За кожну корову, вівцю чи козу – теж податок, а утримання коня взагалі було заборонено, щоб не дістався бандерівцям. За найменше порушення людей вивозили в Сибір. Прийшов голодний 1947 р., який теж забрав життя багатьох односельців [13]. Тому й не дивно, що за переписом 1994р. в селах Рунгури і Слобода-Рунгурська проживало населення, менше на 646 чол. порівняно з 1949 роком [13].

Ось так на сумній ноті закінчилась остання сторінка нафтового літопису Слободи-Рунгурської. Та нафтопромислом Слободи-Рунгурської далеко не завершується нафтова слава Гуцульсько-Покутської землі. Зокрема, на етапі, коли нафтопромисел Слободи-Рунгурської уже не в змозі був нарощувати свої потужності, а наплив іноземних нафтових ділків та фахівців в наш край не припинявся, нічого їм не залишалось, як розпочинати пошукові роботи нафти на нових площах. Однією з таких площ стала площа Космач, розташована поряд з одноіменним селом, яке розкинулось в глибині Покутських Карпат на мальовничих берегах р. Пістинки, в 30-32 км на південний захід від м. Коломиї, якщо їхати по дорозі через села Сопів, Верхній Вербіж, Мишин, Стопчатів, Яблунів.

Про відомі тут нафтопрояви та виходи на земну поверхню асфальту вперше написав в 1880 році м. Пауль (18). Асфальт з цих виходів тоді використовувався при будівництві соляних рудників в м. Косові та селищі Делятин.

Вперше пошукові роботи нафти в Космачі почали проводитись з 1898р акціонерним товариством "Галицька Зберігаюча Каса". В контурі антиклінальної складки, названої "Брусного", яка є третьою по порядку від фронту насуву Покутських Карпат, було закладено перших три свердловини "НР-1", "НР-2", "НР-3". Свердловини "НР-1" і "НР-2" в процесі буріння зазнали аварії і були ліквідовані аж у 1920 р. Третю свердловину вдалось успішно пробурити і відкрити нею Космацьке нафтове родовище. Вслід за нею, цим же акціонерним товариством в межах складки Брусного закладається ще 5 свердловин. У трьох із них отримують нафту. В результаті в 1905 р. із чотирьох продуктивних сверд-

ловин акціонерне товариство видобуло максимальну за всю історію промислу річну кількість нафти – 1088 т. [7]. В наступні роки видобуток нафти з перелічених свердловин знижується до декількох сотень тонн на рік і таким залишається до першої світової війни. З 1914 по 1921 р. всі свердловини, що належали товариству "Галицька Зберігаюча Каса", залишаються бездіяльними, а відтак переходять у власність іншого товариства – "Космацька Роба".

З 1905 р. в Космачі розпочинає бурові роботи на нафту нове товариство "Прем'єр". Воно закладає тут свердловини "Прем'єр-1", "Прем'єр-2", "Прем'єр-3". Всі вони виявились продуктивними і добували з них нафту до останніх днів існування нафтопромислу [7].

В 1914 р. товариство "Прем'єр" розпочало бурити свердловину "Прем'єр-4", яку закінчили тільки в 1920 р. на глибині 730,5 м. Вона виявилась непродуктивною і невдовзі її ліквідували. Але ця свердловина на той час була найглибшою на родовищі.

Дещо пізніше товариством "Космацька Роба" в Космачі пробурили ще глибшу свердловину №6 – "Космацька Роба", в якій з 800-метрової позначки отримали горючий газ [7].

Станом на 1926 рік на Космацькому промислі налічувалось 15 свердловин [15], з яких 10 знаходились в експлуатації, одна в бурінні, ("Покуття-1") і 4 – ліквідованих. Найбільш продуктивною впродовж чотирьох перших років експлуатації була свердловина "Прем'єр-1", з якої видобули 2300 т нафти, а впродовж наступних чотирьох років – 540 т [15]. Нафтоносна складка Брусного на Космацькому родовищі за тектонічним районуванням входить до складу Покутських Карпат, які є південно-східним закінченням Бориславської підзони Передкарпатського прогину, де верхньокрейдяні та палеогенові флішеві відклади у вигляді складок виведені на денну поверхню і не перекриваються насувом товщ складчастих Карпат. Складка Брусного, як і інші в Покутських Карпатах, простягається в південно-східному напрямі, проявляючись в рельєфі у вигляді одного із гірських хребтів Карпатського простягання [7].

На Космацькому родовищі, як і в Слободи-Рунгурській, нафтовміщуючими є одні й ті ж відклади верхньокрейдяного віку, продуктивність яких пов'язана з трьома аналогічними піщаними горизонтами (шарами). Але тут піщані горизонти, якщо орієнтуватись на товщу червоноколірних сланців (плітових верств), залягають на значно більших відстанях від нього. Так, перший горизонт пісковиків знаходився на 70-80м глибше від червоноколірних сланців і вважався найменш продуктивним; другий залягав в 130-160 м від плітових верств і теж був слабопродуктивним. Притоки нафти з нього були невисокими і нетривалими за часом.

Головним на промислі вважався третій пісковиковий горизонт, котрий знаходився в 200-300м. нижче червоноколірних плітових верств. В середньому кожна свердловина початково щодоби з нього давала від 5 до 10т нафти, а максимумально – 15 т на добу. Однак названі добові

обсяги нафти в свердловинах швидко знижувались в 2-3 рази і більше [15]. Всього за час експлуатації Космацького нафтового родовища по 1938 р. включно було видобуто 29301 т нафти [7]. Відтак його законсервували, через економічну не вигідність подальшої експлуатації, а обладнання демонтували. В такому закинутому вигляді його ще можна було побачити і в перші повосенні роки [7].

Підсумовуючи викладене про Космацький нафтопромисел, можемо констатувати, що розбурювання тут велося значно повільнішими темпами, ніж в Слободі-Рунгурській. Основною причиною цьому були: а) складні рельєфні умови і поганий транспортний зв'язок для перевезення нафтопродуктів; б) велика відстань до нафтоперегінного заводу та до місць реалізації нафти; в) порівняно великі глибини нафтових свердловин та низька їх продуктивність. Все це робило видобуту нафту надто дорогою для успішної і вигідної її реалізації.

Передують 1880 року і перші відомості про пошуки нафти в межах площі Майдан – Росільна – Космач [7]. З 1888 по 1904 рік тут було пробурено близько 30 свердловин і видобуто близько 10 тис. тонн нафти.

Ще раніше розпочали колодязний видобуток нафти в районі Биткова і Пасічної. Однак перша свердловина в Биткові, з якої отримали промисливий приплив нафти, була пробурена тільки в 1897 р. Експлуатація покладів вуглеводнів в Биткові та Пасічній з перервами велась аж до закінчення другої світової війни. В післявоєнні роки глибоким бурінням на вищезгаданих площах виявили нові глибинні поклади приурочені до олігоценеоценових відкладів (Битківської глибинної складки, Пасічнійської, Гвіздецької, Космачської і Росіллянської глибинних складок та ін.), які дали змогу наростити видобуток вуглеводнів і завдяки чому вся територія Гуцульщини і Покуття була виділена в окремих Надвірнянський нафтопромисловий район з районним центром в місті Надвірна. З часів другої світової війни по сьогодні в цьому районі видобули близько 1,5 млн. тонн нафти.

Недивлячись на певну розбуреність території Гуцульщини і Покуття, вона і надалі залишається високоперспективною в нафтогазозначному відношенні. Про це засвідчують результати пошукових робіт, що проводились тут в останні десятиріччя. Так, на реальну можливість виявлення нафтових покладів в глибині Карпат (на відстані десятків кілометрів від їх фронту) вслід за Космачем (Косівського району), спочатку вказали дані пошукового буріння на площі Делятин. Зокрема свердловиною №17 – Делятин, пробуреною в 22 км на південний захід від фронту Карпат, під покривним насумом Карпатського фліту на глибині 3030-3170 м були пройдені олігоцені (менілітові), нафтогазонасичені відклади глибинної структури, з яких отримали непромисловий приплив нафти (до 0,34 т на добу). З іншої свердловини №10 – Делятин, розміщеної дещо ближче до фронту Карпатського насуму (16 км) при тій же глибинній будові, з ідентичних відкладів, що й в попе-

редній свердловині (інтервал 3539-3939 м), отримали теж невисокий приток нафти (0,7 т на добу).

Сказане дало підставу продовжити пошукові роботи на нафту і газ в глибині південно-східної частини Українських Карпат і ці роботи увінчалися відкриттям нового нафтового родовища – Микуличинського, розташованого на південний схід від одноіменного села та неподалік від вищезгаданих делятинських свердловин.

Ще в 1990 році тут з інтервалу 2460-2550 м свердловина 2-Микуличин дала початковий приплив нафти 22 т/на добу. Продуктивними виявились менілітові відклади (нижній олігоцен), глибинної структури заховані під насумом флішового покриву складчастих Карпат. В 1986 році на цій же структурі завершили буріння свердловини № 21 – Микуличин, з якої при випробуванні інтервалу 2521-2529 м теж отримали нафту в кількості 8,5 т на добу. Ще через два роки тут завершили буріння свердловини 3-Микуличин, в якій при випробуванні інтервалу 2810-2868 м в Микуличинській структурі було відкрито другий поклад нафти, пов'язаний з товщею порід манявської світи (нижній еоцен). Початковий приплив нафти становив 9,3 т на добу.

Інше нафтове родовище на Гуцульщині бурінням останнього часу вдалося відкрити на площі Лопушна (Бергометський район Чернівецької області). На Лопушнянському родовищі трьома пробуреними свердловинами виявили три окремі поклади, пов'язані з різновіковими товщами відкладів платформеного типу, схованими далеко від фронту насуму під флішовим покривом Покутсько-Буковинських складок (в свердловині №4 – Лопушна на глибині 4300-4316 м, знижнівської світи нижньоюрського віку початково отримали 170 м³/добу нафти та 39,7 тис. м³/добу горючого газу; в свердловині №3 – Лопушна з глибини 4180-4199 м з сеноманських відкладів крейди отримали 300 м³/добу нафти та 60 тис. м³/добу газу; в свердловині №8 – Лопушна з палеогенових відкладів, що випробовувались в інтервалі 4076-4110 м, початково отримали 126 м³/добу нафти та 18,7 тис. м³/добу газу).

Ми впевнені, що мине не так багато часу, як на Покутті і Гуцульщині будуть відкриті нові родовища вуглеводнів, захованих під покривом Складчастих Карпат та Покутсько-Буковинських складок, і заново відродиться нафтова слава цього краю. Свою переконаність про доцільність пошуків нових родовищ нафти і газу в Покутсько-Буковинській частині Українських Карпат неодноразово обгрунтував і автор даного нариса (10, 11, 12).

Література

1. Грабовецький В. Історія Печеніжина. – Коломия: Світ, 1993. – Ч.28. – С.56-60.
2. Грабовецький В. Історія Коломиї. – Коломия: ВІК, 1996. – С.96-98.

3. Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том III. – Чикаго: Гуцульський дослідний інститут, 1986. – С. 137-140.
4. Історія міст і сіл Української РСР. – К.: Інститут Історії Акад. Наук УРСР, 1971. – С. 274-301 (Коломийський р-н); С. 321-328 (Печеніжин); С. 343 (Слобода); С. 342 (Ново-марківка-Рунгури).
5. Історія села Сопова. – Коломия: ВПТ "Вік", 1994. – С. 28-29
6. Енциклопедія українознавства: Словникова частина НТШ / Під ред. В.Кубійовича. – К.: Молоде життя. – С. 1717-1720.
7. Ладыженский Н.Р. Геология и газонефтеносность Советского Предкарпатья. – К.: Изд. АН УССР, 1955. – С. 310-311 (Сл.-Рунг); С. 311-315 (Космач).
8. Лудчак І. "Льокалька" – то істинно дике підприємство // Вісник Коломиї. – Число 64 (458) від 12 листопада 1994 р. – С.2.
9. Савчук М. Англієць з Коломиї. – Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 1. Літера А. – Коломия: Вік, 1996. – С. 14.
10. Сельский В.К., Мельников В.С., Осипов В.П. Некоторые представления о крупных глубинных разломах и их влиянии на распределение мощностей продуктивных толщ палеогенового флиша Предкарпатья // Нефтяная и газовая промышленность. – К., 1973. – № 5.
11. Сельский В.К., Панов Г.М., Павловский Е.В. К нефтегазосности Верховинской впадины (Покутско-Буковинские Карпаты) // В сб. АН УРСР: Геология и геохимия горючих ископаемых. – К.: Наукова думка, 1974. – Вып. 39.
12. Сельский В.К., Осипов В.П., Сорока М.И., Шеленко В.И. О дальнейших перспективах нефтегазосности Делятинской площади // Разведка и разработка нефтяных и газовых месторождений. – Львов: Высшая школа, 1975. – Вып. 12.
13. Федюк П. Рунгурська трагедія. "Гуцульщина" // Ілюстрований журнал всегуцульської єдності. Рік XII, ч. 44. – Торонто, липень 1996. – С. 12-17
14. Baranski Kamil. Przemineu zagonczycy, chuborobi, chasydzi ... Rzecz o ziemi Stanislawowsko-Kolomyjsko-Stryjskiej. – London, 1988, s. 61-63, 195.
15. Bruderer W., Kosmacz. Zloza ropne w Polsce. Biul. 14. Karp St. Geol., Boryslav 1926.
16. Karpacki instyt. Geolog. Naftowy, Kopalnictwo Naftowe w Polsce, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939. Lwow.
17. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. Lwow. – 1881. – T.1. – S. 69-71.
18. Paul C.M., Die Petroleum u Ozokerit Vorkommisse aus Galicien. Jahrb. G.R.A. 1881.
19. Pionier s-ka Akc. Odzial Geol. Profile geologiczne otworow odwierconych przez "Pionier" S.A. do r. 1934., Przemysl Naftowy, Z15, Lwow, 1935.
20. Sownik geograficzny Krolestwa Polskiego i innych krajow slowianskich. Warszawa, Tom X, s.13.
21. Teisseyre H. Budowa geologiczna antykliny slobodskiej w okolicy Czarnego Potoka. – Komunikaty S.A. "Pionier", Lwow, 1937.
22. Tolwinski K. Sloboda Rungurska – Kopalnie nafty I gazow ziemnych w Polsce. T. I. – Warszawa-Boryslaw-Lwow, 1929.
23. Turczynski j. Wycieczka do Slobody Rungurskiej, Kosmacza na gorze dalsze do Zabiego // Dodatek literacki do kurjera lwowskiego. – Lwow, 1887. – №19. – s.1-2.
24. Friedl K., Erdol geologie von Polen-Spezielle Geologie des Erdols in Europa ausschliesslich Russland. I. Teusz, Leipzig, 1930.

3-я Міжнародна науково-практична конференція

ІНЖЕНЕРІЯ ПОВЕРХНІ ТА РЕНОВАЦІЯ ВИРОБІВ

м. Ялта
(санаторій "Парус")
27-29 травня 2003 р.

Оргкомітет конференції

Асоціація технологів-машинобудівників України
вул. Автозаводська, 2, Київ, 04074, Україна

Тел./факс: +38 (044) 430 85 00
E-mail: atm u@freenet.kiev.ua

Тематика конференції:

- *Наукові основи інженерії поверхні:*
 - матеріалознавство
 - фізико-хімічна механіка матеріалів
 - фізико-хімія контактної взаємодії
 - зносо- та корозійна стійкість, міцність поверхневого шару
 - функціональні покриття та поверхні
 - технологічне керування якістю та експлуатаційними властивостями деталей машин
- *Технологія ремонту машин, відновлення та зміцнення деталей*
- *Метрологічне забезпечення ремонтного виробництва*
- *Екологія ремонтно-відновних робіт*